

An Examination of Lucien Goldmann's Structuralist Genetic Critique of the Novel *The Tefel almehat* by Ibrahim Nasrollah; Reflecting Palestinian Social and Historical Conditions

Original Article

Received: 2024/06/19

Accepted: 2025/03/08

Fatemeh Parchegani^{1*} , Arezoo Chalesari¹

1. Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Extended Abstract

Statement of the Problem and Objective: Literature has consistently served as a central tool for representing and analyzing the social and historical conditions of diverse societies. Across different periods, it has effectively documented and interpreted collective experiences, identity crises, and political shifts within an artistic and meaningful framework. Contemporary Arabic literature, particularly works addressing socio-political issues, features numerous texts that critically and profoundly engaged with the hardships, struggles, and daily challenges of communities, most notably the Palestinian people. Meanwhile, Ibrahim Nasrollah's novel *The Tefel almehat* (*The Erased Child*), part of the *Palestinian Comedy* series, holds a significant position because this novel does more than narrate the individual life of a character, mirrors the historical, social, and cognitive conditions of Palestinian society during one of its most critical and complex periods. Centering on the life of Fuad—from childhood through adolescence to his involvement in resistance—the narrative presents a multilayered depiction of Palestinian existence under occupation, marked by recurring defeats, influence of colonial powers, and the collapse of ethical values. The narrative of Fouad's fall from the rooftop and his miraculous survival, which leads to his mother's great hopes for her son's future, symbolically represents the beginning of the formation of collective expectations and the mythologization of the hero. Fuad's subsequent enlistment in the Palestinian Liberation Army and his confrontation with British intervention and political maneuvering further highlight the gap between revolutionary aspirations and harsh historical realities. The central problem of this study lies in investigating how *The Tefel almehat*, as a literary text, represents the mental structures and collective consciousness of Palestinians and correlates them with broader socio-historical contexts. The objective of this research is to analyze and examine the novel through the perspective of Lucien Goldmann's genetic structuralism in order to clarify the relationship between individual experience, collective consciousness, and the socio-historical structures of Palestine, while revealing the latent layers of meaning embedded in the text.

Methodology: This study grounded in Lucien Goldmann's theory of genetic structuralism and adopts a descriptive-analytical approach. In this framework, a literary work is regarded not as a merely individual creation, but rather as the consequence of the collective consciousness of a social group operating under specific economic, political, and historical conditions. Accordingly, *The Tefel almehat* has been meticulously examined in conjunction with historical and social contexts of Palestine during the period represented in the narrative. Subsequently, the fundamental concepts of genetic criticism—including worldview, collective mental structures, and the relationship between literary form and social content—have been applied to analyze characters, events, and socio-political relationships in the novel.

Discussion and Analysis: Applying genetic structuralism to *The Tefel almehat* reveals that the novel goes beyond a purely realist historical narrative, functioning as a manifestation of the worldview held by a specific social group. Fuad—characterized by his internal and external contradictions—embodies the Palestinian individual caught between revolutionary aspirations, traditional and superstitious beliefs, modern education, and a culture of martyrdom. This duality directly reflects the social condition of individuals situated between personal desires and collective expectations. Fuad is not portrayed as an idealized hero, he is a conflicted figure whose failures and doubts carry as much significance as his courageous actions. These contradictions are not simply personal characteristics, but signify structural tensions within Palestinian society under occupation, repression, and historical defeats. The narrative further elucidates the influence of colonial powers on military and political structures, the spread of deception and hypocrisy, and the collapse of moral values, thereby offering a critical re-examination of history and its consequences. From Goldmann's perspective, the work reflects the collective consciousness of a society and, attempting to make sense of its precarious circumstances, represents its lived experience in form of literary expression. The narrative structure, multilayered characterization, and symbolic selection of events all contribute to expressing this collective awareness. Moreover, they illustrate how socio-historical conditions mold both the content and form of the narrative, as well as its inherent logic. Consequently, *The Tefel almehat* emerges as a literary arena where history, ideology, and human experience converge.

Findings: The study concludes that Ibrahim Nasrollah's *The Tefel almehat*, as a cultural product, plays a crucial role in representing and analyzing the socio-historical conditions of Palestine. In this work, Nasrollah functions both as an author and as the voice of a social group. Through the story of Fuad—the novel's problematic hero—the narrative reflects the complex situation of Palestinian society during periods of occupation and internal and external crises. Beyond presenting socio-historical realities, the novel illustrates the formation of Palestinian collective consciousness and the dynamics of individual-society interaction. Analysis of Fuad's experiences implies contradictions between political aspirations, economic constraints, social pressures, and collective culture, demonstrating how these elements shape individual behavior and decision-making, all of which are meticulously represented throughout the text. Thus, by focusing on Fuad and the critical conditions of Palestinian society, the novel provides a coherent framework for a profound and clear understanding of the historical, social, and cognitive complexities of this society and its interaction with the reality of occupation.

Keywords: Genetic Structuralism, Lucien Goldmann, Social and Historical Conditions, Ibrahim Nasrollah, *The Tefel almehat*.

How to cite this article:

Parchegani, F., & Chalesari, A. (2025-2026). An Examination of Lucien Goldmann's Structuralist Genetic Critique of the Novel *The Tefel almehat* by Ibrahim Nasrollah; Reflecting Palestinian Social and Historical Conditions. *Arabic Literature Criticism*, 16(2), 144-161.

*Corresponding Author Email Address: parchekani@khu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2026.236057.1326

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

المقالة الأصلية

تاريخ الاستلام: ١٤٤٥/١٢/١٢

تاريخ القبول: ١٤٤٦/٠٩/٠٧

فاطمة برجكاني*، آرزو جالسري

تحليل النقد النبوي للوسيان غولد مان في رواية إبراهيم نصر الله «طبل المحمّاة»: دراسة انعكاس الأوضاع الاجتماعية والتاريخية الفلسطينية

الملخص المبسوط

بيان المسئلة والهدف: طالما كان الأدب أحد أهم الأدوات لإعادة تمثيل وتحليل الظروف الاجتماعية والتاريخية للمجتمعات المختلفة، وقد استطاع عبر العصور تسجيل وتفسير التجارب الجماعية، الأزمان الهوياتية، والتحولات السياسية ضمن صياغة فنية ومعنوية متكاملة. وفي الأدب العربي المعاصر، لا سيما في مجال القضايا الاجتماعية والسياسية، ظهرت أعمال عديدة تناولت بعمق وانتقاد الأم ومعاونة ونضال الشعوب، وركزت على الصراعات اليومية والتحديات الكبرى التي تواجه المجتمعات في أوقات الأزمات. وفي هذا السياق، تحل رواية «طبل المحمّاة» لإبراهيم نصر الله، والتي تُعد جزءاً من مجموعة «الملمّاة الفلسطينية»، مكانة بارزة، إذ إنها لا تكتفي بسرد حياة شخصية واحدة، بل تعكس أيضاً الحالة التاريخية والاجتماعية والذهنية للشعب الفلسطيني خلال واحدة من أكثر الفترات حرجاً وتعقيداً. تركز الرواية على حياة فؤاد منذ الطفولة وحتى مرحلة المراهقة وانخراطه في النضال، مقدمة صورة متعددة الأبعاد للوجود الفلسطيني في ظل الاحتلال والهزائم المتكررة، نفوذ القوى الاستعمارية، وتفكك القيم الأخلاقية. يبدأ السرد بسقوط فؤاد من سطح منزله ونتجته المعجزة، وهو حدث رمزي يوضح كيفية تكوين التوقعات الجماعية والأساطير حول البطل، كما يمثل بداية فهم الجماعة لتجاربها ومحتها اليومية. ويزداد انضمام فؤاد إلى جيش التحرير الفلسطيني ومواجهته للمؤثرات البريطانية والمناورات السياسية الفجوة بين الطموحات الثورية والواقع الفاسي، مؤكداً على الصراع بين الأهداف الفردية والمصالح الجماعية. وتتمثل المسئلة الأساسية لهذا البحث في كيفية إعادة رواية «طبل المحمّاة» تمثيل البنية الذهنية والوعي الجمعي للفلسطينيين وربطها بالظروف الاجتماعية والتاريخية، وكيفية انعكاس ذلك على فهم التجربة الفردية والجماعية في سياق الرواية. بهدف البحث إلى تحليل الرواية من منظور النقد التكويني للوسيان غولدمان، لكشف العلاقة المعقدة بين التجربة الفردية، الوعي الجمعي، البنى التاريخية والاجتماعية الواقعية في فلسطين، وإبراز الطبقات المعنوية الخفية للعمل وتأثيرها على القراء والمجتمع.

المنهجية: أُجريت هذا البحث بالاعتماد على نظرية البناية التكوينية للوسيان غولدمان، وباستخدام المنهج الوصفي-التحليلي. وفق هذا الإطار، يُنظر إلى العمل الأدبي ليس كمجرد إنتاج فني، بل كنتيجة لتجربة ووعي جمعي لمجموعة اجتماعية محددة ضمن سياق اقتصادي وسياسي وتاريخي معين. لذلك، تم دراسة نص رواية «طبل المحمّاة» بدقة، مع تسليط الضوء على الظروف التاريخية والاجتماعية لفلسطين خلال الفترة التي تمكسها الرواية، بما في ذلك الاحتلال، الانقسامات الداخلية، والأزمات الاقتصادية والاجتماعية. بعد ذلك، تم تطبيق المفاهيم الأساسية للنقد التكويني، مثل الرؤية العالمية، البنية الذهنية الجماعية، وعلاقة الشكل الأدبي بالمحتوى الاجتماعي، لتحليل الشخصيات، الأحداث، والعلاقات الاجتماعية والسياسية بشكل متعمق ودقيق. كما أخذ بعين الاعتبار الدور الرمزي للأحداث والشخصيات، وخاصة فؤاد كبطل مثير للمشاكل، لتفسير كيفية انعكاس الصراعات الفردية والجماعية في البنية السردية للعمل.

المناقشة والتحليل: يبين تحليل رواية «طبل المحمّاة» وفق النقد التكويني أن العمل يتجاوز كونه مجرد سرد تاريخي واقعي، إذ يمكن فهمه كتجسيد لرؤية عالمية لمجموعة اجتماعية محددة في سياقها التاريخي والسياسي. شخصية فؤاد، بكل تناقضاتها وارتباطاتها الداخلية والخارجية، تمثل الإنسان الفلسطيني الذي يعيش في وسط الصراع بين الطموحات الثورية، المعتقدات التقليدية والخرافية، التعليم الحديث، وثقافة الاستشهاد. هذا الوضع المزوج يعكس مباشرة الظروف الاجتماعية التي يجد الفرد نفسه محاصراً بين الرغبات الفردية والتوقعات الجماعية. فؤاد ليس بطلاً مثاليًا مكتملاً، بل شخصية مشاغبة، حيث فشله وشكوكه يبرزان بقدر تفاعلاته البطولية، ما يسمح للقارئ بفهم الأبعاد النفسية والاجتماعية للمجتمع الفلسطيني. هذه التناقضات ليست مجرد خصائص فردية لشخصية أدبية، بل هي انعكاس للتناقضات النبوية في المجتمع الفلسطيني في ظل الاحتلال، القمع، والهزائم التاريخية المتكررة. كما يوضح السرد تأثير نفوذ القوى الاستعمارية على الهياكل العسكرية والسياسية، انتشار الكذب والنفاق، وإنهيار القيم الأخلاقية، ما يجعل الرواية قراءة نقدية للتاريخ وعواقبه. ومن منظور غولدمان، يعكس هذا العمل وعياً جمعيًا لمجتمع يسعى لإضفاء معنى على وضعه الحرج وتجربته الحياتية عبر السرد الأدبي. الهيكل السردى المعقد، تعدد مستويات الشخصيات، واختيار الأحداث الرمزية، كلها تعمل على نقل هذا الوعي الجمعي، موضحة كيف تؤثر الظروف الاجتماعية والتاريخية على محتوى العمل، هيكل الرواية، ومنطقها الداخلي. وبذلك تُعد رواية «طبل المحمّاة» فضاءً لتقاطع التاريخ، الأيديولوجية، والتجربة الإنسانية، مع إبراز العلاقة بين الفرد والمجتمع والوعي الجمعي في سياق الاحتلال والأزمات المتعددة.

الإنجازات: تشير نتائج البحث إلى أن رواية «طبل المحمّاة» لإبراهيم نصر الله، كمنتج ثقافي، تلعب دوراً مركزياً في إعادة تمثيل وتحليل الظروف الاجتماعية والتاريخية لفلسطين. يعمل نصر الله في هذا العمل ككاتب وممثل لمجموعة اجتماعية محددة، ومن خلال سرد حياة فؤاد، البطل المشاغب للرواية، يعكس الوضع المعقد للمجتمع الفلسطيني خلال فترة الاحتلال والأزمات الداخلية والخارجية. بالإضافة إلى تقديم الحقائق التاريخية والاجتماعية، تُظهر الرواية كيفية تكوين الوعي الجمعي للفلسطينيين والتفاعل بين الفرد والمجتمع، وكيفية تأثير الأحداث التاريخية والضغوط الاجتماعية على السلوكيات والاختيارات الفردية. كما يوضح تحليل تجربة فؤاد التناقضات بين الطموحات السياسية، الظروف الاقتصادية، الضغوط الاجتماعية، والثقافة الجماعية، موضحاً كيف تشكل هذه العوامل مسار حياة الفرد وقراراته، وقد تم تمثيلها بدقة في نص الرواية. ومن هذا المنظور، توفر الرواية، مع التركيز على فؤاد والظروف الحرجة للمجتمع الفلسطيني، فضاءً لفهم التعقيدات التاريخية والاجتماعية والذهنية لهذا المجتمع، وتفاعله مع واقع الاحتلال بشكل شامل وعميق، مما يتيح للقارئ استيعاب العلاقة بين الفرد والوعي الجمعي والديناميات الاجتماعية والتاريخية التي تشكل حياة الفلسطينيين.

الكلمات المفتاحية: النبوية التكوينية، لوسيان غولدمان، الظروف الاجتماعية والتاريخية، إبراهيم نصر الله، رواية طبل المحمّاة.

الاستناد إلى هذا المقال:

برجكاني، فاطمة و جالسري، آرزو (١٤٤٧). تحليل النقد النبوي للوسيان غولدمان في رواية إبراهيم نصر الله «طبل المحمّاة»: دراسة انعكاس الأوضاع الاجتماعية والتاريخية الفلسطينية. دراسات في نقد الأدب العربي، ١٦١-١٤٤.

*Corresponding Author Email Address: parchekani@khu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2026.236057.1326

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۸

فاطمه پرچگانی*^{ID}، آرزو چالسری^۱

بررسی نقد تکوینی گلدمن در رمان «طفل الممحاة» اثر ابراهیم نصرالله؛ بازتاب شرایط اجتماعی و تاریخی فلسطین

چکیده مبسوط

بیان مسئله و هدف: ادبیات همواره از مهم‌ترین ابزارهای بازنمایی و تحلیل شرایط اجتماعی و تاریخی جوامع مختلف بوده و در بسیاری از دوره‌ها توانسته است تجربه‌های جمعی، بحران‌های هویتی و تحولات سیاسی را در قالبی هنری و معنادار ثبت و تفسیر کند. در ادبیات معاصر عرب، به‌ویژه در حوزه مسائل اجتماعی و سیاسی، آثار متعددی پدید آمده که به‌صورت عمیق و انتقادی به بازنمایی دردها، رنج‌ها و مبارزات ملت‌ها، به‌ویژه ملت فلسطین، پرداخته است. در این میان، رمان «طفل الممحاة» اثر ابراهیم نصرالله، که بخشی از مجموعه «الملمهة الفلسطينية» به‌شمار می‌رود، جایگاهی ویژه دارد، زیرا این اثر نه‌تنها روایتگر سرگذشت فردی یک شخصیت، بلکه بازتاب‌دهنده وضعیت تاریخی، اجتماعی و ذهنی جامعه فلسطین در یکی از بحرانی‌ترین دوره‌های حیات خود است. این رمان با تمرکز بر زندگی فؤاد، از کودکی تا نوجوانی، و ورود او به عرصه مبارزه چندلایه از زیست فلسطینی در بستر اشغال، شکست، نفوذ قدرت‌های استعماری و فروپاشی ارزش‌های اخلاقی ارائه می‌دهد. روایت سقوط فؤاد از بام خانه و نجات معجزه‌آسای او، که به امیدهای بزرگ مادرش برای آینده فرزندش می‌انجامد، در سطحی نمادین، آغاز شکل‌گیری انتظارات جمعی و اسطوره‌سازی از قهرمان را بازنمایی می‌کند. پیوستن فؤاد به ارتش آزادی‌بخش فلسطین و مواجهه او با نفوذ انگلیسی‌ها و بازی‌های سیاسی نشان‌دهنده شکاف میان آرمان‌های انقلابی و واقعیت‌های تلخ تاریخی است. مسئله اصلی این پژوهش آن است که رمان «طفل الممحاة»، به‌عنوان متنی ادبی، چگونه ساختارهای ذهنی و آگاهی جمعی فلسطینیان را در پیوند با شرایط اجتماعی و تاریخی بازتاب می‌دهد. تحلیل و بررسی این رمان از منظر نقد تکوینی لوسین گلدمن هدف پژوهش حاضر است تا، از خلال آن، رابطه میان تجربه فردی، آگاهی جمعی و ساختارهای عینی تاریخی و اجتماعی فلسطین روشن شود و لایه‌های پنهان معنایی اثر آشکار گردد.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر با تکیه بر نظریه ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در این رویکرد، اثر ادبی نه به‌عنوان محصولی صرفاً فردی، بلکه به‌مثابه پدیده‌ای آگاهی جمعی یک گروه اجتماعی در بستر شرایط اقتصادی، سیاسی و تاریخی خاص بررسی می‌شود. بدین منظور، متن رمان «طفل الممحاة» با دقت مطالعه شده، همچنین، به زمینه‌های تاریخی و اجتماعی فلسطین در دوره بازنمایی شده در رمان توجه شده است. سپس، با تطبیق مفاهیم بنیادین نقد تکوینی، از جمله جهان‌بینی، ساختار ذهنی جمعی و رابطه میان شکل ادبی و محتوای اجتماعی، تحلیل شخصیت‌ها، رویدادها و روابط اجتماعی و سیاسی در متن انجام شده است.

بحث و تحلیل: تحلیل رمان «طفل الممحاة» براساس نقد تکوینی نشان می‌دهد که این اثر فراتر از یک روایت واقع‌گرایانه تاریخی عمل می‌کند و به‌مثابه تجلی جهان‌بینی گروه اجتماعی خاصی قابل فهم است. شخصیت فؤاد، با همه تناقض‌ها، تردیدها و بحران‌های درونی و بیرونی خود، نمادی از انسان فلسطینی است که در میانه آرمان‌خواهی انقلابی، باورهای سنتی و خرافی، آموزش مدرن و فرهنگ شهادت قرار گرفته است. چنین وضعیت دوگانه‌ای بازتاب مستقیم شرایط اجتماعی است که در آن فرد ناگزیر میان خواست‌های فردی و انتظارات جمعی گرفتار می‌شود. فؤاد نه قهرمانی آرمانی و کامل، بلکه شخصیتی مسئله‌دار است که شکست‌ها و تردیدهایش به اندازه کنش‌های قهرمانانه‌اش معنا تولید می‌کند. این تناقض‌ها نه صرفاً ویژگی‌های فردی یک شخصیت داستانی، بلکه بازتاب‌دهنده تضادهای ساختاری جامعه فلسطین در شرایط اشغال، سرکوب و شکست تاریخی است. روایت نفوذ قدرت‌های استعماری در ساختارهای نظامی و سیاسی، گسترش دروغ و رباکاری، و فروپاشی ارزش‌های اخلاقی نشان می‌دهد که رمان به‌شکلی انتقادی به بازخوانی تاریخ و پیامدهای آن می‌پردازد. از منظر گلدمن، این اثر بیانگر آگاهی جمعی جامعه‌ای است که، در تلاش برای معنابخشیدن به وضعیت بحرانی خود، تجربه زیسته‌اش را در قالب روایت ادبی بازآفرینی می‌کند. ساختار روایی رمان، شخصیت‌پردازی چندلایه و انتخاب رخدادها نمادین همگی در خدمت انتقال این آگاهی جمعی قرار گرفته و نشان داده است که چگونه شرایط اجتماعی و تاریخی نه‌تنها محتوای اثر، بلکه شکل روایت و منطق درونی آن را نیز تعیین می‌کند. بدین ترتیب، رمان «طفل الممحاة» به‌عنوان فضایی برای تالقی تاریخ، ایدئولوژی و تجربه انسانی عمل می‌کند.

استناد به این مقاله:

پرچگانی، فاطمه و چالسری، آرزو (۱۴۰۴ش). بررسی نقد تکوینی گلدمن در رمان «طفل الممحاة» اثر ابراهیم نصرالله؛ بازتاب شرایط اجتماعی و تاریخی فلسطین. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۱۶(۲)، ۱۴۴-۱۶۱.

دستاوردها: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که رمان «طفل الممحاة» اثر ابراهیم نصرالله، به‌عنوان محصولی فرهنگی، نقش مهمی در بازنمایی و تحلیل شرایط اجتماعی و تاریخی فلسطین ایفا می‌کند. نصرالله در این اثر به‌عنوان نویسنده و نماینده گروه اجتماعی خود عمل می‌کند و، از طریق روایت سرگذشت فؤاد، قهرمان مسئله‌دار رمان و وضعیت پیچیده جامعه فلسطین در دوره اشغال و بحران‌های داخلی و خارجی را بازتاب می‌دهد. رمان، علاوه بر ارائه واقعیت‌های تاریخی و اجتماعی، نحوه شکل‌گیری آگاهی جمعی فلسطینیان و تعامل میان فرد و جامعه را نیز نشان می‌دهد. بررسی تجربه‌های فؤاد بر تضاد میان آرمان‌های سیاسی، شرایط اقتصادی، فشارهای اجتماعی و فرهنگ جمعی دلالت می‌کند و نشان می‌دهد که این عوامل چگونه رفتار و انتخاب‌های فردی را شکل می‌دهد که در متن رمان با دقت بازنمایی شده است. از این منظر، در رمان، با تمرکز بر فؤاد و شرایط بحرانی جامعه فلسطین، فضایی فراهم شده است تا پیچیدگی‌های تاریخی، اجتماعی و ذهنی این جامعه و تعامل آن‌ها با واقعیت اشغال به‌روشنی دیده و تحلیل شود.

واژگان کلیدی: ساختارگرایی تکوینی، لوسین گلدمن، شرایط اجتماعی و تاریخی، ابراهیم نصرالله، رمان طفل الممحاة.

*Corresponding Author Email Address: parchekani@khu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2026.236057.1326

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مقدمه

نقد جامعه‌شناسی^۱، که پیشینه آن به قرن نوزدهم می‌رسد، رویکردی نوپا در دنیای نقد نو است. در این رویکرد، از خلال گفت‌وگو متن و ایدئولوژی آن به رابطه متن با جامعه‌ای پرداخته می‌شود که فضای اصلی به‌وجودآورنده متن است (که‌نمویی‌پور، ۱۳۸۹ش: ۱). به‌عبارتی دیگر، می‌توان چنین پنداشت که تأثیر جامعه و طبقات اجتماعی آن در شکل‌گیری و خلق اثر ادبی مؤثر است، از دیگرسو، مطامح فکری، اجتماعی و سیاسی مؤلف، به‌عنوان یکی از افراد طبقات اجتماعی خاص، و نقش وی در پیدایی و خلق اثری ادبی واکاوی می‌شود. میرصادقی چنین می‌نویسد: «در این شیوه نقد، اثر ادبی از این دیدگاه که اجتماع و خالق اثر و متن ادبی با یکدیگر رابطه‌ای پویا و منفک دارد، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد» (میرصادقی، ۱۳۷۷ش: ۲۶). «منتقدان و نظریه‌پردازان مختلفی در پیدایش سیر تکامل این علم سهیم‌اند، اما در این میان نقش جورج لوکاچ^۲، منتقد مجارستانی، و لوسین گلدمن^۳، منتقد رومانیایی، به‌دلیل ارائه نظریات جامع‌تر بیش از دیگران است» (افضلی، ۱۳۹۵ش: ۵۹). گلدمن از پیروان لوکاچ بود و مطالبی را به آراء وی افزود و نظریه‌ای مطرح کرد که آن را ساخت‌گرایی تکوینی^۴ نامید. گلدمن خالق آفرینش‌های فرهنگی و هنری را نه تنها یک شخص، بلکه جهان‌بینی یک جامعه و طبقه می‌داند که ادیب، به‌عنوان فردی که یکی از افراد جمع به‌شمار می‌رود، به جهان‌بینی و ایدئولوژی آن جمع شکل هنری خاصی بخشیده است (گلدمن، ۱۳۷۱ش: ۳۲۱). نقد تکوینی اظهار می‌کند که در خلق اثر ادبی فقط نویسنده مؤثر نیست، بلکه فرد و جامعه نیز سازنده و خالق اثرند. به‌طور کلی، ساخت‌گرایی تکوینی به تفحص و بررسی در بافت اجتماعی - تاریخی دوره‌ای می‌پردازد که در فحوای متن ادبی به آن پرداخته شده است، بنابراین هدف اصلی یافتن گسست‌ها میان اثری ادبی یا فلسفی و جهان‌بینی و رای تاریخ آن‌هاست (علایی، ۱۳۸۰ش: ۲۷). از این‌رو، گلدمن دو مرحله را در این نقد معرفی می‌کند: مرحله اول «دریافت» نام دارد. در این مرحله، ناقد باید سعی کند تا متن ادبی را در قالب ساختار درونی آن استنباط کند. در مرحله دوم که «تشریح» است کوشش می‌شود تا متن ادبی در حیطه ساختارهای سیاسی، اجتماعی، تاریخی و اقتصادی جامعه شرح داده شود. از میان انواع مختلف ادبی، رمان بیشترین توجه را در این نوع نقد از آن خود داشت، زیرا رمان گونه‌ای ادبی است که به نیکویی واقعیت جامعه را به تصویر می‌کشد و از ماهیت و درونۀ اجتماعی قابل توجهی برخوردار است (ارشاد، ۱۳۹۱ش: ۱۷۹). از سویی، ادبیات معاصر عرب، به‌ویژه در زمینه مسائل اجتماعی و سیاسی، بستر مناسبی برای تحلیل‌های عمیق و چندلایه فراهم می‌کند. یکی از آثار برجسته در این زمینه، رمان «طفل الممحاة» اثر ابراهیم نصرالله است. این رمان، که به شکلی واقع‌گرایانه و تأثیرگذار به روایت زندگی فلسطینیان در شرایط اشغال و مبارزه می‌پردازد، نه تنها از لحاظ ادبی، بلکه از لحاظ اجتماعی و تاریخی نیز ارزشمند است. برای درک عمیق‌تر این اثر و استخراج لایه‌های پنهان معنایی آن، استفاده از نقد تکوینی لوسین گلدمن می‌تواند رویکردی مناسب و کارآمد باشد.

در این مقاله، رمان طفل الممحاة از منظر نقد تکوینی گلدمن بررسی و ساختارهای اجتماعی و تاریخی شکل‌گیری آن تحلیل شده است. این پژوهش به بررسی قهرمان‌های پرولماتیک، که بازتاب‌دهنده تضادها و بحران‌های درونی و بیرونی هستند، همچنین آگاهی‌های ممکن، که دیدگاه‌ها و ایدئولوژی‌های مختلف جامعه را منعکس می‌سازد، می‌پردازد. علاوه بر این، بسترهای اقتصادی و سیاسی تأثیرگذار بر شکل‌گیری و محتوای رمان نیز مطالعه می‌شود. هدف اصلی این مقاله نشان‌دادن چگونگی تعامل میان شرایط اجتماعی - تاریخی و محتوای ادبی رمان طفل الممحاة است. با استفاده از نظریات

گلدمن، می‌توان به درک بهتری از پیچیدگی‌های نهفته در این رمان دست یافت و نشان داد که چگونه این اثر، به‌عنوان محصولی فرهنگی، بازتاب‌دهنده شرایط اجتماعی و تاریخی فلسطینیان و تأثیرگذار بر آن است. این رویکرد نه تنها به تحلیل دقیق‌تر و جامع‌تر رمان کمک می‌کند، بلکه به روشن شدن نقش ادبیات در بازنمایی و تفسیر تجربیات جمعی و فردی در بسترهای اجتماعی و تاریخی مختلف نیز می‌پردازد، بنابراین پژوهشگران برآنند تا با بررسی این اثر به سؤالات زیر پاسخ دهند:

- چگونه شرایط اجتماعی، تاریخی و اقتصادی فلسطین در رمان طفل الممحاة بازتاب یافته است و این شرایط چه نقشی در شکل‌گیری محتوای رمان دارد؟

- چگونه شخصیت اصلی رمان طفل الممحاة به‌عنوان قهرمان پروبلماتیک نمایانگر تضادها و بحران‌های اجتماعی و فردی است و این تضادها چگونه در ساختار رمان نمود یافته است؟

- چگونه دیدگاه‌ها و ایدئولوژی‌های اجتماعی مطرح شده در رمان طفل الممحاة ساختارهای ذهنی جمعی فلسطینیان را منعکس می‌کند؟

پیشینه پژوهش

پژوهشگران در سال‌های اخیر به‌وفور در پژوهش‌های خود از نقد تکوینی گلدمن استفاده کرده‌اند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌رود:

توکلی و آذرشب (۱۳۹۸ش)، در پژوهشی با عنوان «نقد جامعه‌شناختی رمان شیکاگو اثر علاء الاسوانی بر پایه نظریه ساختارگرایی تکوینی»، بیان کرده‌اند که اسوانی تحت تأثیر محیط اجتماعی مصر در دوران حسنی مبارک مشکلات قشر روشنفکر و تحصیل کرده را در داخل و خارج کشور نقد کرده است. رمان‌های او از جمله شیکاگو پس از انتشار در آگاهی‌بخشی به ملت مصر نقش مهمی ایفا کرده و تأثیر زیادی در شکل‌گیری انقلاب مصر داشته است.

وحید خیری و همکاران (۱۴۰۲ش) مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رمان مرایا الجنرال براساس نظریه ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن» منتشر کردند. این مقاله نگرش انتقادی روشنفکران چپ‌گرا و سوسیالیست مراکشی را به نمایش می‌گذارد که برای رسیدن به آزادی علیه استبداد می‌شورند، اما استعمار غرب و نظام سرمایه‌داری مانع تحقق آگاهی آرمانی آنان می‌شود. در سطح فرهنگی، کپی‌برداری از فرهنگ غربی موجب تعارضات و فساد اخلاقی می‌شود. در سطح اجتماعی، خفقان و نبود آزادی بیان مردم را مأیوس و، در سطح سیاسی، استعمار با جایگزینی دیکتاتورهای دست‌نشانده جدید نفوذ خود را حفظ می‌کند.

شمس‌الدینی فرد و همکاران (۱۴۰۳ش) پژوهشی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رمان الشارح الجدید اثر عبدالحمید جوده السحار با تکیه بر نظریه لوسین گلدمن» انجام داده‌اند. این پژوهشگران معتقدند که رمان الشارح الجدید بازتاب آگاهی جمعی و جهان‌بینی گروهی است که سحار به آن تعلق دارد. داستان با ساختاری منسجم اوضاع طبقاتی و دیدگاه‌های مذهبی مصر را نشان می‌دهد و بیانگر تطابق آن با ساختارهای فکری جامعه است.

درباره آثار ابراهیم نصرالله پژوهش‌های متعدد دیگری نیز صورت گرفته است که به موارد مرتبط با پژوهش حاضر می‌توان اشاره کرد:

عبدی و الوار (۱۳۹۱ش)، در مقاله «روایت‌شناسی رمان طفل الممحة اثر ابراهیم نصرالله»، به بررسی شخصیت و شخصیت‌پردازی، کانون‌سازی، زاویه دید در این رمان پرداخته‌اند و براساس نظریه ژنت به تحلیل عنصر زمان دست زده‌اند. سلیمی شهرکی (۱۳۹۳ش)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «تحلیل ساختاری محتوایی طفل الممحة اثر ابراهیم نصرالله»، به بررسی تحلیل محتوایی داستان از جمله عنوان، حوادث، خیال، بینامتنی، زاویه دید، شیوه روایت، سبک، زبان و لحن، گفت‌وگو، پیرنگ، زمان و مکان پرداخته است. مصطفوی و بن مدانی (۲۰۱۸م)، در پژوهشی با عنوان «القضية الفلسطينية في رواية طفل الممحة لابراهيم نصرالله»، به بررسی قضیه فلسطین، شخصیت‌ها، زمان، مکان و فضا- زمان (زمکانیة) در رمان طفل الممحة پرداخته‌اند. چنان‌که از پژوهش‌های یادشده پیداست، نقد تکوینی گلدمن در رمان طفل الممحة بررسی نشده و فقط جنبه‌هایی چون روایت‌شناسی، زاویه دید، عنصر زمان و شخصیت در این اثر بررسی شده است.

خلاصه رمان «طفل الممحة»

رمان طفل الممحة از آثار برجسته مجموعه «الملهاة الفلسطينية»، نوشته ابراهیم نصرالله، به داستان زندگی فؤاد، شخصیت اصلی رمان، می‌پردازد. فؤاد نماد کیفیت و چگونگی پیوستن جوانان فلسطینی به ارتش آزادی‌بخش فلسطین و فداکاری‌های آنان است. این رمان ماجرای زندگی فؤاد از تولد تا پایان جنگ‌هایش در ارتش علیه اسرائیل را روایت می‌کند. داستان با یک حادثه غیرمنتظره و ناگهانی آغاز می‌شود؛ سقوط فؤاد از بام خانه و زنده ماندنش. پس از این ماجرا، مادر فؤاد باور می‌کند که پسرش آینده‌ای روشن و خوب خواهد داشت. فؤاد در نوجوانی به ارتش آزادی‌بخش عرب می‌پیوندد و مبارزه‌اش را برای آزادی فلسطین آغاز می‌کند، اما در میانه راه، متوجه نفوذ انگلیسی‌ها در ارتش و میان سیاستمداران عرب می‌شود. می‌توان این رمان را گفت‌وگویی تاریخی دانست که، در آن، حالات و عملکرد مردم در لحظات بحرانی خاص بیان می‌شود و از دورانی سخن می‌گوید که پر از دروغ، ریاکاری و ارزش‌هایی است که منجر به عقب‌ماندگی شده است.

نقد تکوینی گلدمن

ساخت‌گرایی تکوینی به بررسی منش تاریخی و اجتماعی دلالت‌های عینی زندگی عاطفی و عقلانی فرد آفریننده می‌پردازد. گلدمن از معروف‌ترین منتقدان در زمینه به‌کار بستن این شیوه نقدی است. او اثر ادبی را جزئی می‌داند که فقط مختص آفریننده نیست، بلکه مخصوص یک گروه است و این گروه خود جزئی از ساختار اقتصادی و سیاسی دوره‌ای معین است. هر اثر ادبی دربرگیرنده جهان‌نگری یک گروه است، بنابراین نویسنده اصلی گروه است که آن را پدید آورده است نه نویسنده (گلدمن، ۱۳۷۱ش: ۱۱-۱۲). بر همین اساس، نصرالله را نمی‌توان تنها نویسنده‌ای فردی در نظر گرفت، بلکه او واسطه‌ای میان تجربه تاریخی فلسطینیان و بازتاب آن در قالب اثر ادبی است. او تنها وقایع تاریخی و اجتماعی را گزارش نمی‌دهد، بلکه آن‌ها را به‌گونه‌ای در ساختار داستانی سازمان‌دهی می‌کند که جهان‌بینی گروه اجتماعی‌اش (فلسطینیان) را بازتاب دهد. این امر در نظریه گلدمن بیانگر نقش نویسنده به‌عنوان عامل میانجی میان جهان اجتماعی و متن ادبی است. نصرالله این میانجی‌گری را به دو روش انجام می‌دهد: نخست: با انتخاب زاویه دید روایی که به خواننده امکان همراهی با دغدغه‌ها و تردیدهای شخصیت‌های داستان را می‌دهد. دوم: با بهره‌گیری از روایت تاریخی که در عین مستند بودن دارای

بُعدی تفسیری و نقد اجتماعی است. این رویکرد سبب می‌شود که اثر ادبی، نه تنها به عنوان بازنمایی از تاریخ، بلکه به عنوان متنی معنادار، که حامل آگاهی اجتماعی و بازتاب‌دهنده وضعیت فکری قشر خاصی است، تحلیل شود.

تطبیق

دریافت

چنانکه گلدمن می‌نویسد: «قبل از بررسی ارتباط اثر ادبی و طبقات اجتماعی زمان نگارش، باید خود متن ادبی و معنای درونی‌اش دریافت گردد» (گلدمن، ۱۳۷۶ش: ۲۵). در این مرحله، مواردی مانند موضوع رمان، شخصیت‌ها و میزان آگاهی و ساختار معنادار آن از مسائل جامعه واکاوی می‌شود. در رمان طفل الممحة معنای درونی اثر به وضوح با تاریخ اجتماعی و سیاسی فلسطین پیوند دارد و ساختار آن بازتابی از جهان‌بینی نویسنده در برابر این تحولات است.

- ساختار معنادار

ساختارهای معنادار رمان‌های اجتماعی در پس درون‌مایه رمان به وجود می‌آید. درون‌مایه فکر اصلی و غالب اثری ادبی و خط رسته‌ای است که خلال اثر به چشم می‌آید و موقعیت‌های داستان را به هم مرتبط می‌سازد. درون‌مایه را تفکر غالب و اندیشه مسلطی دانسته‌اند که مؤلف طی اثر وارد می‌کند و همان است که جهت فکری و ادراکی مؤلف را بیان می‌کند (میرصادقی، ۱۳۸۰ش: ۱۷۴). چنان‌که جزینی می‌نویسد: «درون‌مایه یا تم معنای تحتانی و پیغامی است که نه از زبان شخصیت‌ها، بلکه با کنش و محتوای داستان منتقل می‌شود (جزینی، ۱۳۸۷ش: ۳۹).

در طفل الممحة، ساختار معنادار خلال تقابل میان ایدئولوژی‌های انقلابی و واقعیت‌های تلخ اجتماعی نمایان می‌شود. درون‌مایه این رمان نه تنها تاریخ فلسطین را بازتاب می‌دهد، بلکه سیر تفکر نویسنده را در مواجهه با واقعیت‌هایی چون اشغال، شکست‌های سیاسی، فساد داخلی و نابرابری‌های اجتماعی نمایان می‌کند. برای نمونه، زمانی که فؤاد در برخورد با آرمان شهادت، که از سوی جامعه و شخصیت‌هایی مانند دایه اسماعیل به عنوان بالاترین افتخار معرفی می‌شود، دچار تردید می‌گردد؛ تضاد میان ایدئولوژی و تجربه زیسته او به وضوح آشکار می‌شود:

«کان یتساءل بین نفسه، هل الشهادة مجرد رمز أم أنها قدر محتوم؟ ولماذا يشعر بأنه يهرب منها بدلاً من أن يسعى إليها؟» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۵۶).

ترجمه: او از خودش می‌پرسید، آیا شهادت فقط یک نماد است یا سرنوشتی اجتناب‌ناپذیر؟ و چرا احساس می‌کند، به جای جست‌وجوی آن، از آن فرار می‌کند؟

این پرسش‌های درونی نشان‌دهنده شکاف میان ارزش‌های تحمیلی جامعه و آگاهی تدریجی شخصیت است که یکی از مفاهیم بنیادین نقد گلدمن محسوب می‌شود. نویسنده ساختاری ارائه داده که در آن شخصیت‌های داستان درگیر پرسشگری و چالش با نظام ارزشی تثبیت‌شده جامعه هستند؛ امری که در نقد تکوینی گلدمن با عنوان «تنش میان آگاهی ممکن و آگاهی واقعی» بررسی می‌شود.

- شخصیت

ژان پل سارتر معتقد است که اندیشه و نظریه‌ای در رمان وجود ندارد، مگر اینکه از طریق روابط شخصیت‌ها با یکدیگر بیان شده باشد (سارتر، ۱۳۷۰ش: ۹۱). گلدمن نماینده گروه یا قشر اجتماعی خاصی را برای شخصیت رمان در نظر می‌گیرد. داستان واقع‌گرای اجتماعی دارای این مشخصه است که اعمال و شرایط شخصیت‌ها را برحسب شرایط تاریخی و اجتماعی موضوع و مضمون خود سازد (نصر اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸ش: ۱۵۸).

فؤاد، شخصیت اصلی داستان، میان دوگانگی فرهنگی و اجتماعی رشد می‌کند. او در ابتدا نمادی از نسل سرگردانی است که در آرمان‌گرایی انقلابی غوطه‌ور است، اما تجربه‌های زیسته‌اش او را به سوی واقع‌گرایی تلخ سوق می‌دهد. کشمکش درونی وی در این عبارت به خوبی نمایان می‌شود: «كنت الوحيد الذي يتقن الإنجليزية، وكان ذلك جواز عبور لقلوب القادة، ولكنني كنت أشعر بأنني مجرد أداة في يدهم، ليس أكثر» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۸۰).

ترجمه: من تنها کسی بودم که انگلیسی را روان صحبت می‌کردم و این گذرنامه‌ای برای ورود به قلب رهبران بود، اما احساس می‌کردم فقط ابزاری در دست آن‌ها هستم، نه چیزی بیشتر.

فؤاد به دلیل مهارت در زبان انگلیسی جایگاهی ویژه میان رهبران پیدا کرده است. این وضعیت نشان‌دهنده جایگاه فردی است که از لحاظ اجتماعی به دلیل مهارتی خاص ارزش پیدا کرده، اما این ارزشمندی نه براساس هویت فردی، بلکه براساس نیازهای ساختار قدرت تعیین شده است. او تنها به دلیل کارکرد ابزاری‌اش مورد پذیرش قرار گرفته است، نه به عنوان فردی مستقل. از سویی، در این جمله، جهان‌بینی شخصیت بر پایه ناتوانی از تعیین سرنوشت خود و وابستگی به قدرت‌های بالاتر شکل گرفته است. او نه یک بازیگر اصلی، بلکه ابزاری در دست رهبران است. این جهان‌بینی را می‌توان انعکاسی از شرایط تاریخی و اجتماعی دانست که نویسنده در آن زیسته و تجربه کسب کرده است؛ احتمالاً اشاره به موقعیت استعمار و تسلط قدرت‌های خارجی دارد که افراد بومی را به عنوان واسطه‌های زبانی و اجرایی به کار می‌گیرند، اما از درون آنان را تهی می‌کنند.

شخصیت فؤاد بیشتر به عنوان نماینده‌ای از تضاد درونی و بیرونی در شرایط خاص اجتماعی و سیاسی نمایان می‌شود، همان‌طور که در این عبارت پیداست: «لكن زمناً طويلاً سيمضي قبل أن تعرف ما الذي تفعله البزة العسكرية فيك، وربما لن تعرف، لأنك في الحقيقة قد غدوت اثنين، ففؤاد الذي داخلها، فؤاد آخر تماماً، فؤاد الواثق من نفسه إلى حد كبير، و فؤاد الذي خارجها، هو فؤاد الزاوية» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۷۶).

ترجمه: اما مدت‌ها طول خواهد کشید تا بفهمی لباس نظامی با تو چه می‌کند و شاید ندانی، زیرا در واقع تو دو نفر شده‌ای؛ فؤادی که درونش است، فؤادی کاملاً متفاوت، فؤادی که به خودش بسیار اطمینان دارد و فؤادی که بیرونش است همان فؤاد گوشه‌گیر است.

فؤاد شخصیتی است دوگانه که درون خود دچار تعارضات و تناقضات است. درون یونیفورم (سمبل اقتدار و قدرت)، فؤاد به فردی با اعتماد به نفس و مطمئن تبدیل می‌شود، در حالی که، بیرون از آن، همانند کسی است که در زاویه (یعنی در شرایطی محدود و محصور) قرار گرفته و به شک و تردید دچار است. این دوگانگی در شخصیت او نمایانگر نوعی تضاد طبقاتی یا اجتماعی است که در آن فرد به طور مداوم مجبور است دو هویت متفاوت را در دو عرصه مختلف زندگی خود بپذیرد. در شرایط اجتماعی پیچیده و نابرابر، فرد ممکن است نقش‌های مختلفی را به خود بگیرد که هیچ‌یک از آن‌ها کاملاً واقعی نیست. از سویی، فؤاد، که

به دو صورت متفاوت درون و بیرون خود عمل می‌کند، نمادی از شخصیت‌های از خودبیگانه است که در شرایط اجتماعی خاص از یک‌سو به اجبار و از سوی دیگر به دلخواه مجبور به پذیرش نقش‌هایی می‌شود که با هویت اصلی او در تضاد است. در نقد گلدمن، شخصیت‌ها اغلب به‌عنوان ابزارهای اجتماعی بررسی می‌شوند که تابع شرایط و ساختارهای تاریخی‌اند. فؤاد در جایگاه فردی که داخل یونیفورم خود را مقتدر و با اعتمادبه‌نفس نشان می‌دهد، به‌نوعی در حال ایفای نقشی است که برای قدرت‌های اجتماعی ضروری است. از این منظر، فؤاد نمایندهٔ افرادی است که زیر سلطه و فشار نهادهای اجتماعی قرار دارند و فقط از طریق پذیرش و اجرای نقش‌های تحمیلی می‌توانند در جامعه بقا یابند.

نصرالله، به‌عنوان نویسنده‌ای که در شرایط جنگ ۱۹۶۷م و اشغال فلسطین زیسته، سعی کرده است بحران‌های فردی و اجتماعی شخصیت‌ها را با بازنمایی واقعیت‌های تاریخی به‌طور ملموس در متن خود بازتاب دهد. این وضعیت به‌ویژه در شخصیت فؤاد نمایان است. او که در ابتدا نماد نسل سرگردانی است که به آرمان‌های انقلابی ایمان دارد، در میانهٔ داستان تحت تأثیر فسادهای داخلی و خیانت‌ها به‌تدریج از آن آرمان‌ها دست می‌کشد. این تحول نه‌تنها بازتاب شرایط اجتماعی و سیاسی آن زمان است، بلکه بیانگر ناامیدی و شکست‌های جمعی مردم فلسطین است. تجربهٔ فؤاد از شرایط تاریخی و اجتماعی فلسطین به شکلی تلخ و واقع‌گرایانه ارائه شده که نشان‌دهندهٔ پیوند عمیق میان فرد و تاریخ است. بنابراین، شرایط اجتماعی و تاریخی در تحول شخصیت اصلی رمان نقشی اساسی ایفا می‌کند. به‌طوری‌که تنها بازتاب‌دهندهٔ واقعیت‌های بیرونی نیست، بلکه در فرآیند شکل‌گیری آگاهی جمعی تأثیرگذار است.

- جهان‌نگری

جهان‌نگری عبارت است از سیاق اندیشه و فکر مسلط بر یک دورهٔ مشخص زمانی یک اجتماع. جهان‌نگری مختص فرد خاصی نیست، بلکه متناسب به فرقه‌ها و قشرها و طبقه‌های گوناگون است. چنان‌که پیدا است جهان‌نگری سیاقی است که به‌واسطهٔ آن حقیقت به‌چشم می‌آید. ایدئولوژی، از نظر گلدمن، خواسته‌های درونی و احساسات و افکاری است که اعضای گروه یا طبقهٔ اجتماعی دارند و اعضای گروهی را در تعارض با طبقهٔ دیگر قرار می‌دهد (گلدمن، ۱۳۷۶ش: ۲۰۶). جهان‌نگری احساس عمیق گروه است که معضلات و چالش‌های گروه را مطرح می‌کند و در برابر مشکلات راه‌حل مطرح می‌کند (ایوتادیه، ۱۳۷۷ش: ۱۱۲).

در *طفل الممחה*، جهان‌نگری در قالب تضاد میان آرمان‌گرایی انقلابی و واقعیت تلخ شکست‌های سیاسی و اجتماعی نمایان می‌شود. با این حال، این بازنمایی صرفاً انعکاسی منفعلانه از واقعیت اجتماعی نیست، بلکه نویسنده خود در این فرآیند نقش آفرین است. نصرالله، با آگاهی از تاریخ فلسطین، این جهان‌نگری را نه به‌عنوان گزارشی تاریخی، بلکه به‌عنوان تجربه‌ای ذهنی-عاطفی در قالب داستان سازمان‌دهی می‌کند. او از طریق شخصیت‌هایی مانند فؤاد بحران‌های هویتی، سرخوردگی‌های اجتماعی و امیدهای جمعی فلسطینیان را در قالب روایت ادبی بازتولید می‌کند؛ یکی از بخش‌های مهم، که این تقابل را نشان می‌دهد، زمانی است که فؤاد با مشاهدهٔ خیانت‌های داخلی در ارتش از ایدئولوژی پیشین خود فاصله می‌گیرد:

«لم یکن العدو فقط خلف الأسوار، بل كان يجلس معنا على مائدة الطعام، يوزع الوعود ويسلب الحقيقة» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۱۷۸).

ترجمه: دشمن نه تنها پشت دیوارها بود، بلکه با ما سر میز شام نشسته بود، وعده می داد و حقیقت را می دزدید. در عبارت بالا، دشمن نه تنها در خارج و پشت دیوارهای آشکار قرار دارد، بلکه درون جامعه نفوذ می کند، بر سر یک میز با مردم می نشیند و حقیقت را دگرگون می کند. این نگاه بازتاب جهان بینی پر از تردید، بی اعتمادی و احساس خیانت است که نشان می دهد مرز میان خودی و دشمن دیگر روشن و قطعی نیست. در این عبارت، ساختار اجتماعی نشان می دهد که خیانت نه از سوی دشمن آشکار، بلکه از درون اجتماع و از سوی کسانی که ادعای دوستی و همبستگی دارند اتفاق می افتد. این امر به نوعی از خودبیگانگی اجتماعی و سیاسی اشاره دارد که در آن حقیقت از سوی کسانی که در قدرت اند مصادره می شود. عبارت بالا از سویی نشان می دهد که قدرت از طریق وعده های فریبنده عمل می کند؛ دشمنی که پشت میز نشسته است وعده هایی می دهد، اما در نهایت حقیقت را می رباید. این بخش از جمله نقدی بر ایدئولوژی های مسلط است که، از طریق گفتارهای رسمی و تبلیغات، واقعیت را تغییر می دهد و مردم را در نوعی توهم نگه می دارد. از منظر گلدمن، چنین جمله ای بازتابی از تضاد طبقاتی یا تضاد میان مردم و حاکمان است، جایی که قدرت با ابزارهای نرم (وعده ها) و نه لزوماً با سرکوب مستقیم سلطه خود را تثبیت می کند و نویسنده با آگاهی از وضعیت تاریخی و اجتماعی فلسطینیان آن را در قالب شخصیت فؤاد و مسائل مربوط به وی مطرح می کند. همچنین جمله میان دو نوع دشمن تمایز قائل می شود: نخست، دشمن بیرونی که مشخص و قابل شناسایی است یعنی خلف الأ سوار. دوم، دشمن درونی که درون جامعه نفوذ کرده و با حيله و فریب حقیقت را دگرگون می کند. این دوگانگی بیانگر نوعی جهان بینی پارانوئیدی است که در آن مرز میان خودی و غیرخودی از بین رفته و واقعیت پیچیده تر و نامطمئن تر شده است. چنین نگاهی معمولاً در جامعه ای تحت استعمار یا تحت سلطه حکومتی مستبد شکل می گیرد، جایی که مردم دیگر نمی دانند به چه کسی اعتماد کنند. این نگاه، که مرز میان خودی و غیرخودی را از بین می برد، بازتابی از یک بحران در آگاهی اجتماعی فلسطینیان است که نصرالله، به عنوان میانجی، آن را در قالب ساختار داستانی بازنمایی کرده است. این همان مفهومی است که گلدمن در نظریه خود مطرح می کند؛ نویسنده آگاهی طبقاتی یک گروه را از طریق شخصیت ها و داستان به سطح آگاهی ممکن نزدیک می کند و آن را در اثر ادبی تجسم می بخشد. جهان بینی نهفته در این جمله می تواند بازتاب شرایطی باشد که در آن مردم در مواجهه با ساختارهای قدرت دچار سرخورگی شده اند. همچنین می تواند به وضعیت استعمار، استبداد داخلی، حتی هم دستی نخبگان بومی با قدرت های خارجی اشاره داشته باشد. در اینجا، حقیقت نه از طریق جنگ آشکار، بلکه از طریق کنترل فکری و اطلاعاتی از مردم گرفته می شود. در این رمان، شخصیت ها و حوادث بازتاب دهنده ایدئولوژی های متناقضی هستند که در جامعه فلسطین حضور دارند؛ از یک سو، ایدئولوژی مقاومت و ایثار و از سوی دیگر واقعیت های تلخ خیانت، فساد سیاسی و شکست های پیاپی. درگیری درونی در شخصیت فؤاد به وضوح دیده می شود:

«هل كان كل هذا القتال حقيقياً؟ أم أنها مجرد مسرحية كبرى؟» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۴۳)

ترجمه: آیا تمام این دعوها واقعی بود؟ یا فقط یک نمایش بزرگ؟

عبارت بالا نشان دهنده فروپاشی قطعیت های ذهنی فؤاد است و او را در مسیر بازبینی ارزش های پیشین قرار می دهد. این همان بحرانی است که گلدمن آن را از ویژگی های بارز آثار دارای جهان بینی متناقض می داند. نصرالله از طریق شخصیت فؤاد چالش های نسل جدید فلسطین را در فهم هویت و جایگاه خود میان سنت و مدرنیته و آرمان و شکست به تصویر می کشد.

- آگاهی ممکن

چنان که گلدمن می‌نویسد: «آگاهی طبقاتی یا آگاهی ممکن یک قشر اجتماعی جهان‌بینی را می‌سازد و محتمل است به شکل مسلک، فلسفه، ادبیات و یا هنر مطرح گردد» (گلدمن، ۱۳۷۱ش: ۷۳). به‌عبارتی دیگر، آگاهی ممکن در نقد تکوینی گلدمن به معنای شناخت و درکی است که افراد یک طبقه اجتماعی نسبت به شرایط خود دارند.

در طفل الممحة، فؤاد در طول روایت از مرحله آگاهی رسمی به سمت آگاهی ممکن حرکت می‌کند. از سویی، نویسنده در چهارچوب نقد تکوینی نقش مهمی در میانجی‌گری میان جامعه و اثر ادبی ایفا می‌کند. ابراهیم نصرالله در این رمان نه صرفاً به روایت یک داستان، بلکه به بازنمایی شرایط اجتماعی و تاریخی فلسطین خلال تحول آگاهی شخصیت اصلی می‌پردازد. او این تحول را از طریق تجربه‌های عینی شخصیت در محیط اشغال‌شده فلسطین بازگو می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه مواجهه با واقعیت‌های تلخ فردی را از آگاهی رسمی به سمت آگاهی ممکن سوق می‌دهد. نقش نویسنده در این میانجی‌گری زمانی برجسته‌تر می‌شود که او از خلال روایت داستانی خواننده را در مسیر تحول فکری شخصیت اصلی همراه می‌سازد. تجربه‌های فؤاد نه صرفاً تجربه‌ای فردی، بلکه بازتاب وضعیتی تاریخی و اجتماعی است که فلسطینیان به‌طور عام با آن مواجه‌اند. به‌همین دلیل، نویسنده فقط داستان‌گو نیست، بلکه میانجی‌ای است که آگاهی ممکن را از دل تجربه‌های شخصیت‌هایش استخراج می‌کند و در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. از این منظر، نصرالله با آفریدن چنین روایتی پلی میان آگاهی شخصی و آگاهی جمعی می‌سازد و امکان رسیدن به شناختی انتقادی از واقعیت را برای خواننده فراهم می‌کند:

«في كل يوم يكتشف فؤاد أن المعركة ليست فقط في الجبهة، بل هي في العقول التي لم تدرك بعد حقيقة ما يحدث» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۶۶).

ترجمه: « فؤاد هر روز کشف می‌کند که نبرد فقط در خط مقدم نیست، بلکه در ذهن‌هایی جریان دارد که هنوز حقیقت آنچه اتفاق می‌افتد را درک نکرده است.

عبارت بالا به‌طور واضح به تحول فکری فؤاد اشاره دارد؛ او اکنون متوجه می‌شود که نبرد اصلی تنها در میدان جنگ نیست، بلکه در سطح آگاهی و فهم اجتماعی است. این تغییر از آگاهی رسمی به آگاهی ممکن نشانه‌ای از حرکت فؤاد از دیدگاهی سطحی و تحمیلی به سمت تحلیلی عمیق و انتقادی‌تر از وضعیت فلسطین است. او به‌تدریج می‌فهمد که مبارزه فقط جنگ و فدای جان نیست، بلکه باید به ریشه‌های اجتماعی و آگاهی جمعی در جهت تغییر شرایط زندگی مردم پرداخته شود. این تحول نمود بارز مفهوم آگاهی ممکن است که در نقد گلدمن مطرح می‌شود و نشان می‌دهد که چگونه فرد از ایدئولوژی‌های تثبیت‌شده فاصله می‌گیرد و به تحلیل انتقادی جامعه خود می‌پردازد:

«بعد أن أدركت أن مهمة الملقاة على كنفى وحيدها أكبر بكثير مما كان يمكن لأتم يتصور وتكرر في نومها ولد يسقط من أعلى السطح وبمر خطفاً أمام عينها ويرتطم الأرض لأن هناك بلداً في الوار ينتظره وعلى أحر من الجمر كي يحرقه ويرفع يد الظلم والموت عن أرض أبنائه» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۵۲).

ترجمه: مادر فهمید که مأموریتی بر دوش دردانه‌اش است، خیلی بیشتر از آن چیزی که تصورش را می‌کرده است و در خواب تکرار می‌شود که پسری از بالای پشت‌بام می‌افتد و به‌سرعت از جلوی چشمانش می‌گذرد. زمین مرتب است، زیرا کشوری درگشاده در انتظار آن است و داغ‌تر از اخگر است تا آن را آزاد کند و دست ظلم و مرگ را از سرزمین فرزندانش بلند کند.

در اینجا، به وضوح به فرایند بیداری و تحول قهرمان اشاره دارد که نه تنها یک قهرمان فردی است، بلکه نماینده یک آگاهی جمعی از ظلم و مبارزه برای آزادی فلسطین است. بخش‌هایی مانند «مهمة الملقاة علی کنفی وحیدها اکبر بکتیر مما کان یمكن لام یتصور...» به وضوح به فرایند بیداری قهرمانان اجتماعی اشاره دارد که از آگاهی طبقاتی و مسئولیت‌های جمعی برمی‌خیزد. در بخشی دیگر نیز می‌خوانیم:

«ذلك الفرع الذي دبّ في اوصال دجاجاتكم و اغنامكم في الليلة العاصفة تلك؛ ألم یکن حبل نجاتك، حين لم یتمکن أولئك الذين تسللوا لاختطاف عينك بل وربما حياتك من الوصل إليك؟» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۵۶).

ترجمه: آن وحشتی است که در آن شب طوفانی به مفاصل جوجه‌ها و گوسفندان می‌خزد. وقتی کسانی که برای دزدیدن چشمانت و شاید حتی جانت به تو نرسیدند، راه نجات تو نبود؟

در عبارت بالا، شخصیت در شرایط بحرانی و تهدیدآمیز قرار دارد که به نوعی از «آگاهی ممکن» برخوردار می‌شود، یعنی به تدریج از وضعیت خطرناک و تهدیدات پیرامونش آگاه می‌شود و درک می‌کند که چگونه ممکن است جانش یا هویت او در معرض خطر قرار گیرد. او متوجه می‌شود که هر لحظه ممکن است از دست برود، چه از سوی دشمنان و چه از طریق تهدیدات محیطی یا اجتماعی. این آگاهی به شخصیت این امکان را می‌دهد که وارد فرایند تغییر و تحول شود. در تحلیل گلدمن به آگاهی ممکن اشاره می‌شود؛ لحظه‌ای که فرد از وضعیت خود آگاهی می‌یابد و شروع به واکنش نشان دادن می‌کند.

- قهرمان پروبلماتیک

گلدمن برای توضیح این مفهوم و دوری‌جستن از هر نوع کژفهمی چنین عنوان می‌دارد که «واژه شخصیت پروبلماتیک را نه به معنای فرد مسئله‌ساز، بلکه به معنای شخصیتی به کار می‌بریم که نوع زندگی و ارزش‌هایش وی را در مقابل قضایای حل‌نشدنی، که قادر نیست آگاهی و اطلاع واضح و درستی از آن‌ها به دست آورد، می‌گذارد و این خصیصه است که قهرمان رمان را از قهرمان تراژیک منفک و جدا می‌سازد» (گلدمن، ۱۳۷۱ش: ۲۶۱). فؤاد نمونه بارزی از این قهرمان است. او نه می‌تواند کاملاً در دایره آرمان‌گرایی انقلابی قرار گیرد و نه پذیرای شکست مطلق است:

«هل كان كل هذا القتال حقیقياً؟ أم أنها مجرد مسرحية كبرى؟» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۴۳).

عبارت بالا نشان‌دهنده فروپاشی قطعیت‌های ذهنی فؤاد است. نصرالله، از طریق این شخصیت، نگاه نقادانه‌ای به وضعیت جامعه فلسطینی دارد، جایی که قهرمانان نه در پیروزی، بلکه در شکست‌هایشان معنا پیدا می‌کنند:

«لكن هذا القلق علی مصيرك، دفعك للقيام بالبحث عبر نشرات أخبار المحطات الأخرى، التي لم یسبق لك أن استمعت إليها باحثاً عن نهاية لما أنت فيه، وحيث قلبت الأمر، وجدته أكثر خطورة مما كنت تعتقد، إذ أنه سیقود بسید البلاد إلى سین وجیم باعتبار أن البندقية التي في يدك هي بندقيته» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۶۶).

ترجمه: اما این نگرانی از سرنوشت تو را بر آن داشت که، در بولتن‌های خبری دیگر ایستگاه‌ها، جست‌وجو کنی که هرگز به آن‌ها گوش نداده بودی و به دنبال پایانی برای آنچه در آن هستی بودی و آنجاکه موضوع را برگردانی، آن را خطرناک‌تر از خود یافتی، چراکه رهبر کشور را، به سیم و جیم، رهبری خواهد نمود، با توجه به اینکه تفنگ در دست شما متعلق به اوست.

در باب عبارت بالا، به موارد زیر باید اشاره کرد:

شخصیت و آگاهی ممکن: شخصیت در حال جست‌وجوست که نشانه‌ای از بیداری آگاهی است که در پی آن می‌خواهد به حقیقت موقعیت خود پی ببرد.

جهان‌نگری و قهرمان پروبلماتیک: در این متن، شخصیت به یک قهرمان پروبلماتیک تبدیل می‌شود که دچار بحران درک و تصمیم‌گیری است. بحران‌های فردی او یعنی نگرانی از سرنوشت و جست‌وجو برای پایان‌دادن به وضعیت موجود نه تنها به مسئله‌ای فردی محدود نمی‌شود، بلکه به سطح اجتماعی و سیاسی نیز کشیده می‌شود. در این مرحله، شخصیت باید با مسائل اجتماعی کلان روبه‌رو شود که می‌تواند بر سرنوشت کشور تأثیر بگذارد.

شخصیت دوگانه فؤاد: اگرچه فؤاد شخصیتی مدرن و تحصیل‌کرده دارد، اما به فرهنگ سنتی کشورهای عربی، به‌ویژه فلسطین، متعهد است:

«كنت الوحيد المتعلم القادر على تركيب الكثير من الجمل بالإنجليزية، وهذه النقطة بالذات كانت بطاقة خضراء لك لعبور قلب الكولونيل غريغوري الذي راح يسير معك جنباً إلى جنب في أماسي المعسكر» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۸۰).

ترجمه: تنها فرد تحصیل‌کرده‌ای بودی که می‌توانستی این همه جمله را به زبان انگلیسی جمع‌آوری کنی و این نکته به‌طور خاص گرین کارت تو برای عبور از قلب سرهنگ گریگوری بود که دوشادوش تو در طول عصرهای اردوگاه قدم می‌زد.

در تحلیل گلدمن، این موقعیت می‌تواند به آگاهی ممکن و شخصیت پروبلماتیک مربوط باشد. در اینجا، شخصیت از توانایی خاصی (آگاهی به زبان انگلیسی) برخوردار است که او را از دیگران متمایز می‌کند و می‌تواند از این توانایی برای پیشبرد اهداف خود یا دسترسی به موقعیت‌های جدید استفاده کند. این توانایی می‌تواند نمادی از تلاش شخصیت برای درک و ورود به ساختارهای اجتماعی و سیاسی پیچیده باشد. این نوع ویژگی‌ها به شخصیت قدرت می‌دهد تا وارد تعاملاتی شود که شاید در شرایط دیگر برای او ممکن نبوده است. این لحظه می‌تواند نقطه عطفی در پیشرفت شخصیت به حساب آید که او از طریق ویژگی خاصی (توانایی زبانی) وارد فضایی جدید می‌شود که در آن بحران‌های فردی و اجتماعی بیشتر بر او تأثیر می‌گذارد. شخصیت اصلی وارد فرایند دیالکتیکی می‌شود که در آن بحران‌ها و تضادهای درونی و اجتماعی او شکل می‌گیرد:

«قال كولونيل: مستر فؤاد في الجيش ليس ثمة سوى القوانين والانضباط... لكنك كنت نسيت جملته ثانية تماماً: مستر فؤاد في الحرب ليس ثمة مكان لقلوب الأمهات» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۶۶).

ترجمه: سرهنگ گفت: آقای فؤاد، در ارتش چیزی جز قانون و انضباط وجود ندارد... اما دوباره جمله‌اش را کاملاً فراموش کردی: آقای فؤاد، در جنگ جایی برای قلب مادران نیست.

در این بخش از رمان، تضاد میان قوانین نظامی و احساسات انسانی (قلب مادران) را می‌توان بازتابی از کشمکش درونی قهرمان دانست که در فضایی ایدئولوژیک قرار گرفته، اما ارزش‌های انسانی را فراموش نکرده است. مستر فؤاد در این صحنه می‌تواند نمونه‌ای از قهرمان پروبلماتیک باشد که میان دو قطب متضاد (نظام و احساسات) در کشمکش است.

تشریح

در این مرحله، ساختار سیاسی و اجتماعی جامعه در ساختار اثر ادبی بررسی می‌گردد. این مورد به بررسی و عیان‌نمودن مدل‌های رمان نصرالله در سطوح اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی مسلط بر آفرینش اثر می‌پردازد که این امر مربوط

به باز شناخت کلیت قالب و بافتار اجتماعی چیره بر فلسطین است تا بنابر آن ویژگی‌های گوناگون زندگی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مردم، همچنین اجتماع و مملکت برسی و واکاوی شود. در طفل الممحاة، نصرالله شرایط تاریخی، فرهنگی و فنی زمان خود را ملحوظ داشته است. همچنین به‌وفور به کتاب‌ها و اخبارهای مربوط به جنگ، که یا به شکل مکتوبات موثق یا به صورت شفاهی نقل شده، استناد کرده، به‌طوری که فهرستی از منابع سیاسی و تاریخی به‌کاربرده شده در پایان داستان ذکر شده است.

- بستر اجتماعی و تاریخی

ابراهیم نصرالله در رمان طفل الممحاة، با تکیه بر زمینه تاریخی و اجتماعی فلسطین، مبارزات مردم این سرزمین را در برابر اشغال و سرکوب به‌تصویر می‌کشد. او فراتر از یک مورخ عمل می‌کند و نقش نویسنده را به‌عنوان میانجی میان تجربه تاریخی و روایت ادبی ایفا می‌کند. این رمان بازتاب‌دهنده دردها، مبارزات و سرکوب‌هایی است که فلسطینیان طی تاریخ معاصر تجربه کرده‌اند. نصرالله با پرداختن به وقایعی، همچون کشتار دیر یاسین، این حوادث را نه صرفاً به‌عنوان گزارش‌هایی تاریخی، بلکه به‌عنوان تجربه‌هایی ذهنی و جمعی در روایت خود بازآفرینی می‌کند.

«کانت أخبار مذبحه دیر یاسین تملأ الأرض وتشعل الناس، وقد كنت تدرك بحواسك كلها ما الذي يعنيه قتل الأبرياء» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۱۹۵).

ترجمه: خبر قتل عام دیر یاسین سراسر کشور را فرا گرفته و مردم را شعله‌ور کرده بود و تو با همه حواس خود می‌دانستی که کشتن بی‌گناهان به چه معناست.

عبارت بالا نشان می‌دهد که چگونه فاجعه‌ای تاریخی به‌طور عمیق بر آگاهی فردی و جمعی فلسطینیان تأثیر گذاشته است. نصرالله این تأثیر را از طریق احساسات و واکنش‌های شخصیت‌ها به تصویر می‌کشد و تاریخ را به تجربه‌ای درونی و ملموس برای مخاطب تبدیل می‌کند. در اینجا، تاریخ نه‌تنها مجموعه‌ای از رویدادها، بلکه تجربه‌ای اجتماعی و ذهنی است که در روایت ادبی به شکلی زنده و تأثیرگذار بازنمایی می‌شود. همچنین رمان، به‌عنوان محصولی از آگاهی اجتماعی، بحران‌های هویتی و تضادهای اجتماعی را نیز منعکس می‌کند. یکی از مصادیق این امر نمایش شکاف‌های طبقاتی و فرهنگی در جامعه فلسطین است.

«وحین کانت الحرب هناك مشتعلة، لم یکن شیء هنا یغطي علی أخبارها فی مجالس سیدات المجتمع...» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۸۵).

ترجمه: و هنگامی که جنگ در آنجا شدت می‌گرفت، هیچ چیز در اینجا نمی‌توانست اخبار آن را در مجامع بانوان جامعه پنهان کند.

عبارت بالا نشان‌دهنده بیگانگی طبقاتی در جامعه‌ای است که، در یک سوی آن، مردمی درگیر جنگ و سرکوب‌اند و، در سوی دیگر، گروهی در رفاه و بی‌اعتنایی به‌سر می‌برند. نصرالله از این تضادها برای بازتاب ساختارهای اجتماعی بهره می‌برد و شکاف‌های اجتماعی را از طریق روایت نقد می‌کند. همین‌طور نویسنده به بحران‌های اجتماعی و تأثیرات جنگ بر بنیان‌های جامعه می‌پردازد. او از زبان نمادین و تساویر تأثیرگذار برای نمایش فروپاشی ارزش‌های سنتی و ازهم‌گسیختگی اجتماعی

استفاده می‌کند. سقوط فؤاد از بام نمادی از فروپاشی یک نسل و ناامیدی نسبت به آینده فلسطین است: «هوی جسده من السطح، وکأنما هوی وطن بأكمله معه، بلا قدرة علی الوقوف مجدداً» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۳۲). ترجمه: بدنش از پشت بام افتاد، انگار همه کشور با او سقوط کرده بود، دیگر نمی‌توانست بلند شود. در عبارت بالا نه تنها وضعیت فردی شخصیت نشان داده شده، بلکه سرنوشت یک ملت بازتاب داده شده است که درگیر جنگ و بحران‌های اجتماعی است. نویسنده از طریق چنین نمادهایی و وضعیت تاریخی و اجتماعی فلسطین را در دل داستان بازآفرینی می‌کند و به مخاطب اجازه می‌دهد تا این شرایط را نه فقط به عنوان یک روایت، بلکه به عنوان تجربه‌ای زیسته درک کند. همچنین نصرالله چهره برخی رهبران و نخبگان جامعه را، که میان شعارهای ملی‌گرایانه و منافع شخصی در نوسان‌اند، نقد می‌کند. این رفتار دوگانه به خوبی در متن زیر نمایان شده است:

«کانوا يتحدثون عن الوطن في النهار، ويتقاسمون الغنائم في الليل» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۱۲۵).

ترجمه: روزها از وطن صحبت می‌کردند و شب‌ها غنایم را تقسیم می‌کردند. جمله فوق، تقابل میان ادعاهای وطن‌پرستانه و رفتارهای فرصت‌طلبانه را نشان می‌دهد. مطابق با نظریه گلدمن، این تناقضات باید یکی از مؤلفه‌های اصلی تحلیل ساختار اجتماعی در نظر گرفته شود. بنابراین، نصرالله نه فقط به عنوان یک نویسنده، بلکه به عنوان یک میانجی میان تاریخ و ادبیات، روایت و واقعیت، و فرد و جامعه عمل می‌کند. او تاریخ را از دل مستندات بیرون می‌کشد و آن را در چهارچوبی ادبی بازآفرینی می‌کند تا به آگاهی جمعی و درک عمیق‌تر از مبارزات فلسطینی‌ها دست یابد.

- بستر سیاسی و اقتصادی

در بستر سیاسی و اقتصادی رمان، نصرالله به طور مستمر به پیچیدگی‌های مبارزات فلسطینی‌ها در برابر استعمار و فساد داخلی پرداخته است. او به وضوح نشان می‌دهد که فشارهای خارجی، به ویژه از سوی نیروهای استعمارگر، به تهنایی عامل بحران فلسطین نیست؛ بلکه تداخل منافع اقتصادی و فساد درون جامعه فلسطینی است که وضعیت را به بحرانی عمیق‌تر دچار کرده است. به طور خاص، در لطف المححاة، نصرالله با استفاده از شخصیت‌هایی مانند فؤاد نمونه‌هایی از خیانت داخلی را برجسته می‌کند. فؤاد شاهد تبانی برخی رهبران فلسطینی با نیروهای بریتانیایی است که نه تنها مبارزات ملی فلسطینی‌ها را تضعیف می‌کند، بلکه تصویر روشنی از فساد و خیانت‌های داخلی می‌دهد. یکی از این موارد در جایی از رمان به خوبی بیان شده است: «کانوا يتفقون سرًا، ونحن كنا نموت علناً؛ كانت المؤامرة أكبر مما تخيلنا» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۱۷۸).

ترجمه: آن‌ها مخفیانه توطئه می‌کردند و ما آشکارا در حال مرگ بودیم. توطئه بزرگتر از آن چیزی بود که تصور می‌کردیم. عبارت بالا نشان می‌دهد که فساد داخلی نه تنها موجب تقویت فشارهای خارجی می‌شود، بلکه روحیه مقاومت را میان فلسطینی‌ها فرومی‌ریزد و مردم را به وضعیتی نومیدانه دچار می‌کند. در این بخش، نصرالله، به عنوان نویسنده‌ای که در دل این بحران‌ها زندگی کرده، نقش میانجی را میان تاریخ و ادبیات ایفا می‌کند. او این فساد و خیانت را به شکل ظریفی از طریق روایت‌های فردی و اجتماعی به خواننده منتقل می‌کند. علاوه بر این، نصرالله به فشارهای اقتصادی، که بر جامعه فلسطینی وارد می‌شود، نیز اشاره دارد. در برخی صحنه‌های رمان، زندگی فقیرانه فلسطینی‌ها به وضوح به تصویر کشیده شده است، مثلاً

در جایی اشاره می‌شود که خانواده‌ای فلسطینی مجبور به فروش آرزوهای خود به‌دلیل فقر شدید می‌شود:

«کانوا یبیعون أحلامهم بمال، لیتسنى لهم من شراء لقمة عيش» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۲۰).

ترجمه: آن‌ها رؤیاهایشان را به هیچ فروختند تا بتوانند زندگی بخرند.

عبارت بالا نمادی از فرسایش ارزش‌های اجتماعی و فردی در بستر فقر اقتصادی است و تأکید می‌کند که بحران اقتصادی نه‌تنها به زندگی فردی افراد آسیب می‌زند، بلکه جامعه را در سطح کلان به وضعیتی غیرقابل برگشت می‌کشاند.

نصرالله به شکاف‌های طبقاتی در جامعه فلسطینی نیز پرداخته است. در رمان، نخبگان به‌شدت به نابرابری‌های اقتصادی و استثمار قشر کارگر انتقاد کرده‌اند:

«كانت الأجور زهيدة، وكان أصحاب الأراضي الكبار يتحكمون في أرزاقنا، كنا نعمل طوال النهار لنعود بلا شيء» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۱۴۷).

ترجمه: دستمزدها پایین بود و زمین‌داران بزرگ معیشت ما را کنترل می‌کردند. ما همه روز را کار می‌کردیم و دست خالی برمی‌گشتیم.

عبارت فوق، علاوه‌بر اشاره به نابرابری‌های اقتصادی، نشان‌دهنده نوعی استثمار درون جامعه فلسطینی است که به‌وضوح تأثیرات منفی آن بر جنبش مقاومت فلسطین را به‌نمایش می‌گذارد.

در این رمان، نصرالله با استفاده از نمادها و نشانه‌های فرهنگی و اجتماعی مانند سرود نداء العالا و اشاره به کشتارهای تاریخی همچون دیر یاسین نقش مؤثری در بیان هویت جمعی فلسطینیان ایفا می‌کند. سرود فرید الاطرش، به‌عنوان نمادی جمعی، در رمان به‌طور ویژه‌ای به‌کار می‌رود تا مفهوم مقاومت و امید را در سطح اجتماعی و طبقاتی تقویت کند.

«تمتد يدك إلى المذیاع وتدير مفتاحه فیصدح صوت المطرب الشاب فرید الاطرش بأغنية اسمها "نداء العالا" تسمعها للمرة الأولى، ولن يمر الكثير من الوقت على بدء سماعك لها حتى تحس بأنها غدت أغنيتك، بل نشيدك، نشيدك الخاص: ليس معنى الصفاء والحب لهو / فيه تقنى الحياة شيئاً فشيئاً / وصفاء المحب إذ يتجلى / وإذا لم تر الحسان خلاً وفياً؟» (نصرالله، ۲۰۰۰م: ۲۱۸).

ترجمه: دستت را به‌سوی رادیو دراز کردی، کلیدش را پرخاندی. برای اولین بار صدای خواننده جوان، فرید اطرش، را با سروده «نداء العالا» شنیدی. طولی نکشید که با شنیدن ترانه‌اش احساس می‌کردی خودت آن را می‌خوانی و این ترانه مخصوص توست.

در عبارت فوق، نصرالله با استفاده از این سرود نه‌تنها هویت فردی شخصیت‌ها، بلکه هویت جمعی فلسطینیان را، که در مقابل ظلم و اشغال ایستاده‌اند، تجسم می‌کند. او از این نماد به‌عنوان ابزاری برای بیداری اجتماعی و تقویت آگاهی جمعی استفاده می‌کند.

درنهایت، نصرالله با استفاده از این نمادها، شخصیت‌ها و رویدادها، به‌عنوان یک نویسنده، نقش میانجی میان تاریخ و جامعه را ایفا می‌کند. او نه‌تنها وقایع تاریخی را بازگو می‌کند، بلکه از طریق انتخاب‌های ادبی، شخصیت‌سازی و روایت‌پردازی این وقایع را به‌عنوان تجربه‌های جمعی و اجتماعی به خواننده منتقل می‌کند. این فرآیند میانجی‌گری به‌طور خاص در تحلیل نصرالله از تحولات سیاسی و اقتصادی فلسطین اهمیت دارد، زیرا او این تحولات را به‌گونه‌ای انعکاس می‌دهد که خواننده به

آگاهی و فهمی عمیق‌تر از شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی فلسطین دست یابد.

دستاوردها

شرایط اجتماعی، تاریخی و اقتصادی فلسطین در رمان *طفل الممحة* به‌وضوح بازتاب یافته است. نصرالله از طریق شخصیت‌ها و وقایع رمان، به‌ویژه از طریق تضادهای اجتماعی میان سنت و مدرنیته، مبارزه و سازش، و امید و یأس، این شرایط را بازنمایی می‌کند. نصرالله در مثال‌هایی مانند کشتار دیر یا سین و فساد داخلی در ارتش نشان می‌دهد که وضعیت فلسطین تنها متأثر از استعمار خارجی نیست، بلکه فساد داخلی نیز به بحران‌ها و شکست‌های اجتماعی و سیاسی کمک کرده است. همچنین فشارهای اقتصادی و اجتماعی مانند فقر و استثمار طبقاتی، که بر شخصیت‌ها وارد می‌شود، باعث شکل‌گیری دیدگاه‌های معترضان و مبارزاتی در آنان می‌شود. شخصیت فؤاد، به‌عنوان قهرمان پروبلماتیک، نمایانگر تضادهای اجتماعی و فردی است. او در ابتدا از آرمان‌گرایی انقلابی برخوردار است، اما به‌مرور با واقعیت‌های تلخ اجتماعی و سیاسی روبه‌رو می‌شود که سبب تغییر دیدگاه‌های او می‌شود. تضادهای درونی او مانند تردید در مفهوم شهادت و احساس فریب‌خوردگی در برابر سیاست‌مداران و نیروهای استعمارگر نشان‌دهنده کشمکش میان آرمان‌های فردی و واقعیت‌های اجتماعی است. این تضادها از طریق پرسش‌های درونی و رفتارهای او نسبت به شرایط اجتماعی و سیاسی به‌وضوح نمایان می‌شود. ایدئولوژی‌های اجتماعی در رمان بازتاب‌دهنده ساختارهای ذهنی جمعی فلسطینیان در برابر استعمار و اشغال است. این رمان، به شکلی پیچیده و انتقادی، تضادهای موجود میان هویت فردی و جمعی، مبارزه و سازش، و ارزش‌های سنتی و مدرن را به نمایش می‌گذارد. نقد تکوینی گلدمن می‌تواند به تحلیل این ساختارها کمک کند، زیرا او تأکید دارد بر اینکه آثار ادبی نه‌تنها بازتاب‌دهنده دیدگاه فردی نویسنده است، بلکه جهان‌بینی و ایدئولوژی یک جامعه را نیز بازتاب می‌دهد. شخصیت‌ها و ساختار داستان در تعامل با شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی فلسطین به درک بهتر تحولات اجتماعی و فکری کمک می‌کند. در این رمان، آگاهی‌های جمعی از طریق بررسی تضادهای اجتماعی و بحران‌های هویتی شکل می‌گیرد که به‌وضوح در داستان و شخصیت‌ها نمود یافته است.

پی‌نوشت

1. Sociological criticism
2. Lukács György
3. Lucien Goldmann
4. Structuralism Genetic

کتاب‌نامه

ارشاد، فرهنگ (۱۳۹۱ش). کدوکاوی در جامعه‌شناسی ادبیات. تهران: آگاه.
افضلی، زهرا، عبدی، صلاح‌الدین و خدادادیان، میترا (۱۳۹۵ش). نقد رمان عمارت یعقوبیان اثر علاء الأسوانی براساس نظریه رئالیسم در نظریه جامعه‌شناختی جورج لوکا. نقد ادب معاصر عربی، ۶(۱۲)، ۵۷-۸۰.
ایوتادیه، زان (۱۳۷۷ش). جامعه‌شناسی ادبیات و بنیان‌گذاران آن. مترجم: محمدجعفر بوبنده. تهران: چشمه.
جزینی، محمد (۱۳۸۷ش). پنج مقوله تئوری در ادبیات داستانی. چ ۱. تهران: نخل.

سارتر، ژان پل (۱۳۷۰ش). ادبیات چیست؟. مترجم: ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی. تهران: نیلوفر.
علائی، مشیت (۱۳۸۰ش). نقد ادبی و جامعه‌شناسی. کتاب ماه و ادبیات و فلسفه، ۱۰، ۲۰-۳۳.
کهنمویی‌پور، ژاله (۱۳۸۹ش). نقد جامعه‌شناختی و لوسین گلدمن. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
گلدمن، لوسین (۱۳۷۶ش). جامعه، فرهنگ، ادبیات. مترجم: محمدجعفر پوینده. تهران: چشمه.
گلدمن، لوسین (۱۳۷۷ش). درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات. مترجم: محمدجعفر پوینده. تهران: نقش جهان.
گلدمن، لوسین (۱۳۷۱ش). جامعه‌شناسی ادبیات (دفاع از جامعه‌شناسی رمان). مترجم: محمدجعفر پوینده. تهران: هور و ابتکار.
میرصادقی، جمال (۱۳۸۰ش). عناصر داستان. چ ۴. تهران: سخن.
نصرالله، ابراهیم (۲۰۰۰م). طفل الممحاة. ط ۱. بیروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر.
نصر اصفهانی، محمدرضا و شمعی، میلاد (۱۳۸۸ش). «نقد جامعه‌شناختی رمان جای خالی سلوچ اثر محمود دولت‌آبادی». نشریه
جامعه‌شناختی کاربردی، ۲۰، ۴ (۳۶)، ۱۶۸-۱۵۱.

- Afzali, Z. & Abdi, S & Khodadadian, M. (2016). Critique of the Novel 'Amaret Ya'qubian' by Alaa Al-Aswani Based on George Lukács' Sociological Realism Theory. *Contemporary Arab Literary Criticism*, 6(12), 57-80. [In Persian]
- Ala'I, M. (2001). Literary Criticism and Sociology. *The Book of the Moon, Literature and Philosophy*, 10, 20-33. [In Persian]
- Ershad, F. (2012). *Exploration in the Sociological Sociology of Literature*. Tehran: Agah Publishing. [In Persian]
- Eyotadiyeh, J. (1998). *Sociological Foundations of Literature and Its Founders*. M. J. Poyandeh (Trans.). Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Goldmann, L. (1997). *Society, Culture, Literature*. M. J. Poyandeh (Trans.). Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Goldmann, L. (1998). *Introduction to Sociological Literature*. M. J. Poyandeh (Trans.). Tehran: Naqsh-e Jahan Publishing. [In Persian]
- Goldmann, L. (1992). *Sociological Analysis of Literature (Defense of the Sociology of the Novel)*. M. J. Poyandeh (Trans.). Tehran: Hour and Innovation Publishing. [In Persian]
- Jazini, M. (2008). *Five Theoretical Principles in Narrative Literature*. First Edition. Tehran: Nahal Publishing. [In Persian]
- Kohneimuiipur, Z. (2010). *Sociological Critique and Lucien Goldmann*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing. [In Persian]
- Mirsadeghi, J. (2001). *Elements of Story*. Fourth Edition. Tehran: Sokhan Publishing. [In Persian]
- Nasr Esfahani, M. R., & Shamaai, M. (2009). Sociological Critique of the Novel 'Empty Space' by Mahmoud Dowlatabadi. *Applied Sociological Society*, 20(4), 151-168. [In Persian]
- Nasrollah, I. (2000). *The Child of the Eraser*. First Edition. Beirut: Arab Institute for Studies and Publishing. [In Arabic]
- Sartre, J. P. (1991). *What is Literature?*. A. Najafi & M. Rahimi (Trans.). Tehran: Niloufar Publishing. [In Persian]